

La vil·la romana de Sant Amanç (Rajadell). Els materials ceràmics

Ramon Járrega

Introducció

La vil·la romana de Sant Amanç (Rajadell), avui tallada pel curs de l'Eix Transversal, fou identificada per Jordi Piñero l'any 1993; aquest autor publicà els resultats de la seva prospecció l'any següent, relacionant aquest jaciment amb una inscripció llatina coneguda des de 1794. La vil·la havia estat parcialment destruïda en obrir la carretera l'any 1986, quan encara no era coneguda, ni per tant, estava inventariada.

L'any 1995 es va fer una prospecció prèvia a la construcció del nou tram de l'Eix Transversal, encarregat a l'empresa ARQUEOCIÈNCIA S.C.P. i dirigida per David Olivares i Jordi Piñero. En 1996 es duen a terme les excavacions arqueològiques, encarregades també a l'empresa ARQUEOCIÈNCIA S.C.P. dirigides en una primera fase per Eduard Sánchez i després per Albert Martín.

Es tracta d'un jaciment poc conegut fins ara, tot i que s'han publicat tres breus resums de les excavacions (Martín, 1997 i 1999; Martín i Alemany, 2004) i una petita monografia (DDAA 2002). Es troba al costat d'una via romana que procedia de la costa a l'alçada de *Barcino* (Barcelona) i es dirigia vers Calaf i *Sigarra* (els Prats de Rei). Es pot datar entre finals del segle I aC - segle I dC i el segle V dC. S'ha pogut documentar parcialment la *pars urbana* i la *pars rustica* de la vil·la, amb un interessant mosaic del segle

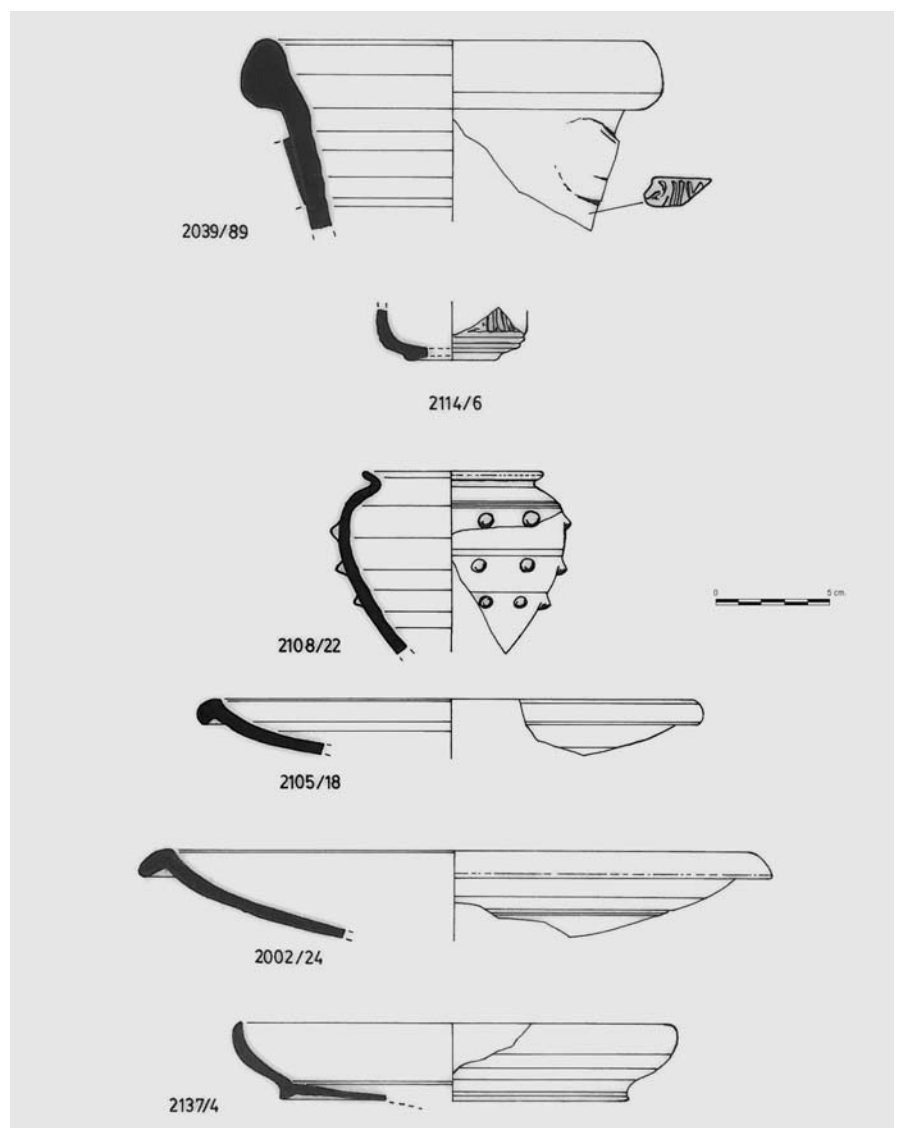

Figura 1. 2039/89: Vora d'àmfora tarraconense forma Dressel 2-4, amb segell que correspon probablement a la marca Gallic, de la terrisseria de Mas d'en Corts i Mas de Gomandí (Riudoms – Reus).; 2114/6: Fons de bol o gobelet de ceràmica coríntia romana; 2108/22: Fragment de bol de sigil·lada hispànica, forma Mezquíriz 2.; 2105/18 i 2002/24: Fragment de plat de ceràmica africana de cuina, forma Hayes 182.; 2137/4: Fragment de plat de ceràmica africana de cuina, forma Hayes 23 A. (dibuixos: David Olivares – ARQUEOCIÈNCIA S.C.C.P.).

IV que demostra la importància de la vil·la en aquest període històric.

Els materials ceràmics trobats a la vil·la romana de Sant Amanç no es pot dir que siguin gaire abundants, tenint en compte la importància d'aquesta vil·la, almenys durant l'època imperial avançada, quan es va dotar de sumptuosos mosaics. En tot cas, sí que podem dir que aquests materials són significatius no tan sols en relació a les diferents fases evolutives per les quals va passar la vil·la, sinó també (i especialment) a l'activitat econòmica i les relacions comercials que va mantenir. Tot seguit presentem un breu resum del que han aportat aquests materials.

Materials d'època romana republicana

Aquest període es troba poc representat, i correspon a un hàbitat del qual tan sols s'ha pogut documentar una sitja, sense descartar que correspongui a la fase inicial de la vil·la, tot i no ésser gaire probable. S'han trobat 2 bocins de vores de ceràmica campànica dels tipus A i B respectivament, tot i que són massa petits i fragmentats com per a poder identificar-los tipològicament; també s'han recollit 4 fragments informes i una nansa d'àmfora itàlica, que correspon probablement a la forma Dressel 1. Hi ha alguns fragments de ceràmica ibèrica comuna oxidant, entre els quals cal destacar 29 fragments corresponents a *kalathoi*, sovint decorats. També s'han recollit 34 fragments d'àmfores ibèriques, 4 dels quals corresponen a vores. A més, s'han documentat alguns bocins informes de ceràmica grisa de tipus emporità.

Materials d'època romana alto-imperial

Si jutgem per les ceràmiques recuperades, l'època de l'Alt Imperi (especialment els segles II i III) és el període més important de la vil·la. Aquesta impressió s'ha de matisar, atès que la major o menor quantitat de materials d'un període o d'un altre, tot i que és, sens dubte, una dada orien-

tativa, pot ésser també aleatòria; el mosaic policrom que s'ha pogut recuperar parcialment és un element molt important que ens fa pensar en la sumptuositat del jaciment durant el període tardoantic.

Ceràmiques fines

Començant pels materials d'importació, podem dir que tan sols s'ha pogut recollir un fragment informe de sigil·lada itàlica. Per tant, podem pensar que el període d'August no fou massa important a la vil·la, tot i que també és cert que la sigil·lada aretina correspon a un segment cronològic força reduït (bàsicament 30 aC - 30 dC), i la seva minsa representació pot no ser orientativa. No gaire més ben representada està la sigil·lada gàl·lica, ja que només s'han recollit 6 fragments, dels quals un correspon a la forma Draggendorff 27, 3 a la Draggendorff 29 i 2 a les formes Draggendorff 30 i 37, respectivament.

En contrast, la sigil·lada hispànica és, juntament amb les produccions africanes, una de les més abundants a la vil·la de Sant Amanç. Efectivament, s'han comptabilitzat un total de 209 fragments, la qual cosa fa que la hispànica sigui, del grup de les sigil·lades, la més abundantment constatada a la vil·la de Sant Amanç. Creiem que aquest fet té dues possibles explicacions: o bé la situació interior de la vil·la de Sant Amanç va possibilitar una major concurrència de la sigil·lada hispànica (el principal focus productor de la qual es trobava a l'actual comarca de la Rioja) o bé la vil·la romana adquirí una importància considerable cap a finals del segle I i durant el segle II, que contrasta amb la pobresa material constatada en relació al període republicà i el segle I. És possible també que ambdues causes siguin autèntiques i s'interrelacionin. En qualsevol cas, aquesta abundor de sigil·lada hispànica s'ha de tenir en compte per tal de fer una interpretació general de l'evolució del jaciment.

Pel que fa a l'atribució formal, el panorama present a la vil·la de Sant Amanç és el següent:

Forma	Quantitat	Cronologia
Drag. 15/17	1	50-150
Drag. 24/25	1	50-130
Drag. 27	5	30-175
Drag. 29	1	50-100
Drag. 33	2	50-200
Drag. 37	28	60-150
Mezq. 2	1	50-200
Mezq. 5	2	50-200
Mezq. 16	1	150-200
Ritt. 8	13	50-300
Gerra (forma indet.)	2	Indet.

La sigil·lada africana A es la tercera (després de la sigil·lada hispànica i de l'africana C) de la família de les anomenades "sigil·lades" a la vil·la de Sant Amanç des del punt de vista quantitatiu, ja que s'han documentat un total de 45 fragments. Des del punt de vista formal, s'han constatat les següents quantitats i tipus:

Forma	Quantitat	Cronologia
Hayes 14 A	9	125-175
Hayes 14 B	2	150-200
Hayes 16	1	150-200
Hayes 17	2	150-250
Hayes 17 B	1	150-250
Hayes 26	9	150-200
Hayes 27	11	160-220
Hayes 140	1	125-225
Hayes 147	2	100-200
Forma tancada indeterminada	1	175-240

A més, hi ha 6 fragments que possiblement pertanyen a la producció anomenada sigil·lada africana A/D; tot i que formalment es podrien relacionar amb la forma Hayes 32/58 de la sigil·lada africana D (que és la més antiga d'aquesta producció), les característiques de l'engalba d'aquests fragments resulten més pròpies de la sigil·lada africana A que no pas de la D. La producció A/D es data en la primera meitat del segle III (DDAA 1981, p. 56).

La sigil·lada africana C es troba representada a la vil·la de Sant Amanç per un conjunt reduït des del punt de vista tipològic (cinc formes), però tanmateix en una quantitat considerable, havent-se constatat un total de 170 fragments, la qual cosa fa que aquesta

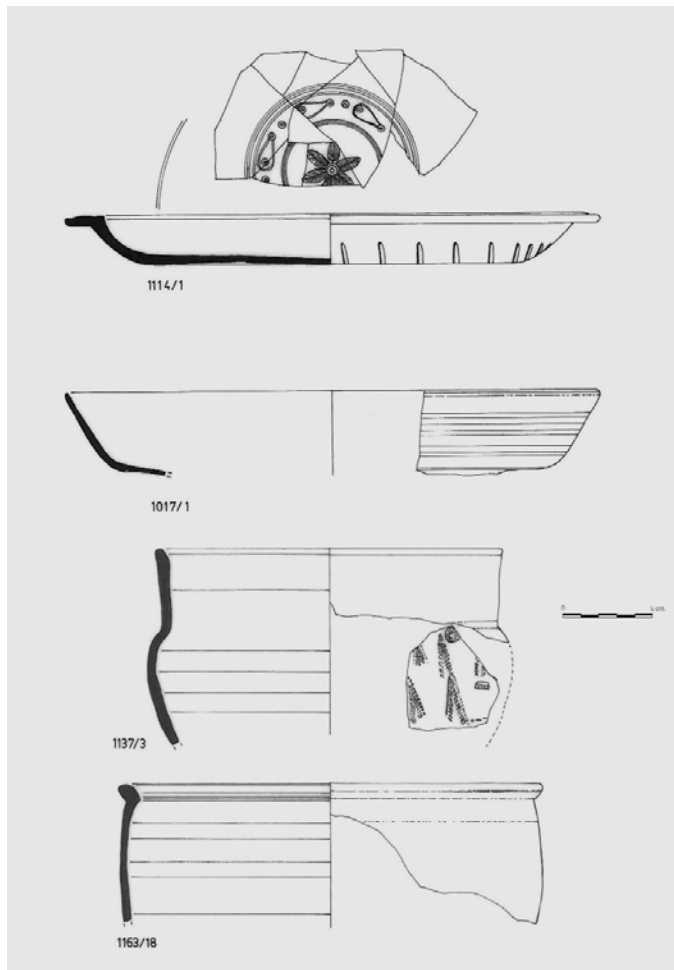

Figura 2. 1114/1: Fragment de plat de sigil·lada africana D, forma Hayes 59 B.; 1017/1: Fragment de plat de sigil·lada africana C, forma Hayes 40 A.; 1137/3: Fragment de bol de ceràmica estampada gal·la tardoromana (DSP), forma Rigoir 18.; 1163/18: Fragment de cassola de ceràmica africana de cuina, forma Atlante CVII, 11. (dibuixos: David Olivares – ARQUEOCIÈNCIA S.C.C.P.).

producció sigui, després de la sigil·lada hispànica, la segona més abundant de les localitzades a aquest indret. Pel que fa a les formes documentades, s'han recollit 3 fragments pertanyents a la forma Hayes 45, 2 a la Hayes 48 (un d'ells és una Hayes 48 B - Ostia IV, fig. 193, de la primera meitat del segle III), 4 fragments de la forma Hayes 49 i, finalment, el grup més nombrós està compost per 30 exemplars de la forma Hayes 50, cosa perfectament lògica, atès que és la forma més abundantment constatada arreu d'aquesta producció.

És interessant també la presència d'una vora d'un plat de sigil·lada africana C amb decoració aplicada (la decoració de la qual és de tipologia indeterminada, atès que es tracta d'un exemplar molt fragmentari), corresponent a la forma Hayes 52 B, datada ja

en el segle IV i fins i tot inicis del V.

Cal esmentar un fragment de sigil·lada clara B, producció gal·lica del segle III dC molt poc representada a Catalunya, tot i que esporàdicament es troba algun exemplar. A Sant Amanç s'ha documentat un fragment de vora de bol de la forma Lamboglia 37. Molt probablement, aquest exemplar va arribar a la vil·la de Sant Amanç a partir del camins que travessaven els Pirineus, és a dir, que no es tracta d'un producte de difusió marítima.

Finalment, s'ha documentat la presència de ceràmica coríntia romana, producció datada entre mitjans del segle II i mitjans del III dC (Spitzer, 1942; Granados, 1979; Malfitana, 2007) que esporàdicament arriba a Catalunya, havent-se documentat exemplars a Empúries, Mas Gusó (Bellcaire, Alt Empordà), els Tolegas-

sos (Viladamat, Alt Empordà), Girona, Torre Llauder (Mataró), Badalona, Can Terrés (La Garriga), Barcelona, els Munts (Altafulla), Tarragona, Mas d'en Gras (Vila-seca), els Antigons (Reus) i La Llosa (Cambrils). A la vil·la de Sant Amanç ja s'havia trobat, en prospeccions superficials, un fragment de paret corresponent a aquesta producció (Piñero 1994). En les excavacions arqueològiques s'han pogut recuperar un fragment de vora i un de fons, ambdós decorats. Això eleva a 3 el total de fragments de sigil·lada coríntia trobats a la vil·la de Sant Amanç, que, tot i que no arriba a l'extrem de les vil·les abans esmentades de Mas d'en Gras i dels Antigons (on hi ha el major nombre d'exemplars, que no depassen la dotzena), resulta, malgrat que no sigui una gran quantitat, un nombre significatiu, que indica la importància que devia haver assolit la vil·la de Sant Amanç a finals del segle II i la primera meitat del segle III.

Ceràmica comuna

Dins d'aquest grup de procedència itàlica, que apareix en poques quantitats a la costa catalana durant el segle I dC, en primer lloc cal esmentar la ceràmica d'engalba roja pompeiana, a la qual pertany un fragment de vora pertanyent a la forma Goudineau 3 B/9.

Tanmateix, juntament amb la vaixel·la de taula, la que hom ha donat en anomenar "ceràmica africana de cuina" caracteritza els productes ceràmics d'importació a partir del segle II. Aquesta producció és molt més abundant que no pas la vaixel·la de taula; a la vil·la de Sant Amanç hem comptabilitzat 744 fragments (504 d'ells amb forma determinable), essent per tant la producció més abundant de totes. Tot i que no es tracta pròpiament de vaixel·la fina, i que per aquesta raó sol tractar-se aquesta espècie separatament del grup de les sigil·lades (especialment les africanes, amb les quals comparteix procedència i distribució), la ceràmica africana de cuina constituï, sens dubte, la vaixel·la de comercialització mediterrània que més abundantment fou difosa a la Península Ibèrica (cfr. Aguarod, 1991, p. 245-301).

Des del punt de vista formal, el panorama dibuixat per la ceràmica africana de cuina és el següent:

Forma	Quantitat	Cronologia
Atlante CV.1	1	200/425?
Hayes 23	25	70/220
Hayes 23 A	19	70/150
Hayes 23 B	32	150/425
Hayes 131	11	175/250
Hayes 181	79	150/425
Hayes 182	2	150/250
Hayes 196	159	70/425
Hayes 197	129	175/425
Hayes 200	4	175/250
Ostia I, fig. 264	7	200/300
Ostia III, fig. 170	6	150/250
Ostia IV, fig. 1	27	300/425
Ostia IV, fig. 59	2	250/425
Atlante CVII, 11	1	175/250

Tot i que començà a produir-se en el darrer terç del segle I, el gran moment de la difusió de la ceràmica africana de cuina correspon al segle II i la primera meitat del III, tot i que algunes formes perduren fins inicis del segle V. Aquesta datació correspon perfectament amb la que es desprèn dels materials de la vil·la de Sant Amanç, que coincideixen significativament amb les de la sigil·lada africana A i C, centrant-nos concretament en la segona meitat del segle II i la primera meitat del III, que sembla ésser el període més ric de la vil·la, si més no a jutjar per l'evidència proporcionada per les ceràmiques.

A la vil·la romana de Sant Amanç s'ha detectat un nombre relativament elevat d'imitacions de la ceràmica africana de cuina. S'ha constatat en diverses ocasions l'existència d'aquestes imitacions a diversos jaciments de la vall de l'Ebre (Aguarod 1991, p. 245), així com a Andalusia, on s'ha localitzat un taller productor a Marchena, a la província de Sevilla (Romero 1987). A Catalunya s'han localitzat exemplars a Empúries (l'Escala, Alt Empordà i als jaciments de Camp de la Gruta (Torroella de Montgrí, Baix Empordà) i Vilauba (Camós, Pla de l'Estany), havent-se constatat la producció d'imitacions al taller de Llafranc (Nolla - Canes - Rocas 1982, p. 166-167; Casas - Castanyer - Nolla - Tremoleda

1990, p. 71-73, 348-349; Aguarod 1991, p. 245; Aquilué 2008). En total, a la vil·la de Sant Amanç hi ha 11 exemplars atribuïbles a aquestes imitacions: 2 fragments de vores i un de carena de la forma Hayes 197, 5 vores de la forma Hayes 196, així com una vora atípica que podria imitar aquesta forma, una vora de la forma Hayes 23 B i una de la forma Hayes 181. El repertori formal que s'acaba d'esmentar (formes Hayes 196 i 197, i especialment Hayes 23 B i 181) apunta vers la segona meitat del segle II dC com el moment més probable per a datar aquestes imitacions.

Pera (1993) ha donat a conèixer una producció de ceràmica oxidant, tant de formes obertes (plats, bols) com tancades (gerres) que presenta una característica engalba de color vermell, i que sembla ésser que es va produir als encontorns de la ciutat romana de *Iesso* (Guissona). A la vil·la de Sant Amanç s'ha trobat un nombre relativament abundant d'exemplars que es poden relacionar amb la producció esmentada. Probablement és la mateixa, atès que Guissona no es troba gaire lluny de la vil·la de Sant Amanç, amb la qual es podia comunicar directament per la via romana que hem esmentat més amunt. A aquesta producció corresponen una vora d'olla o gerra, 8 vores, un fons de plat, 3 fragments de fons, 2 nanses i 32 informes; en total, dons, són 47 fragments.

A Sant Amanç s'ha individualitzat una producció (que apareix també a Guissona) amb una engalba de color marró, que sembla no ésser altre cosa que la mateixa abans esmentada, però amb engalba fosca, almenys en part de la peça; la manca d'exemplars sencers impedeix determinar si l'engalba era igualment fosca en tota la superfície. S'han documentat una vora de bol, 4 vores de gerres, una nansa de gerreta, 2 fons i 16 fragments informes; en total són 24 fragments, quantitat menor que els d'engalba roja, però considerable.

D'entre els diferents fragments de ceràmica comuna de cocció oxidant, que en general s'han trobat a Sant Amanç força esmicolats i de poc valor tipològic, cal destacar un fragment de bol o morter amb visera, que correspon

a una producció d'origen alto-imperial que tindrà una continuïtat relativament important durant el Baix Imperi en les produccions africanes, així com un fragment d'ampolla.

Tot i que pràcticament no s'han documentat fragments de llànties a la vil·la de Sant Amanç, es poden destacar dos fragments de llànties de disc, i un fragment d'orla d'una llàntia amb decoració de glòbuls, assimilable al tipus Dressel 30; és típica del segle III dC, i s'ha proposat un origen itàlic i africà per a aquesta forma.

Àmfores

L'àmfora anomenada "tarraconense" no es troba, curiosament, gaire ben representada a la vil·la de Sant Amanç, però això podria relacionar-se amb la pobra representació de la sigil·lada gàl·lica (contemporània de la major part d'aquestes àmfores), poden ésser un indicatiu de que durant el segle I l'assentament no tenia un gran potencial importador, que es va desenvolupar especialment durant la segona meitat del segle II i la primera part del III. S'ha constatat un tap fet d'un palledàs d'àmfora tarraconense (reutilitzat), una vora de la forma Dressel 7-11 i 3 vores i 2 nanses de la forma Dressel 2-4. En relació a aquesta forma s'ha documentat una marca de terrisser, dissortadament fragmentària, però que hipotèticament ens sembla relacionable amb la marca GALLIC, que fou produïda als forns del Baix Camp, havent-se documentat als jaciments de Mas d'en Corts (Riudoms-Reus) i Mas de Gomandí (Riudoms), al Baix Camp (Járrega, 1995, p. 183; Járrega, 1996, p. 481; Berni, 2010, p. 184-185). Si es confirmés aquesta atribució, seria la primera vegada que es podria localitzar aquest segell fora del Baix Camp, i podríem suposar legítimament que les àmfores anomenades "tarraconenses" que s'han trobat a la vil·la de Sant Amanç foren, efectivament, produïdes al Camp de Tarragona, com sembla suggerir també l'anàlisi visual de les pastes (cfr. Járrega 1995, p. 184-185) dels exemplars trobats a Sant Amanç.

També s'han trobat alguns fragments d'àmfores sudhispàniques, corresponents a les formes Beltrán II A

(un fragment), Dressel 20 (un fragment segur i 2 informes, que possiblement pertanyen a aquesta forma), Dressel 14 (un fragment) i Dressel 7-11 (un fragment), forma que, tot i que fou produïda també a les terrisseries tarraconenses, en aquest cas és de producció sud-hispànica. Per tant, encara que minsa (com en general arreu de Catalunya), a Sant Amanç hi ha també una representació d'àmfores del sud d'*Hispania*, tant olieres (forma Dressel 20) com de salaó (Beltrán II i probablement Dressel 7-11 i 14). Pel que fa a les datacions, si la Beltrán II i la Dressel 7-11 són típiques del segle I, la forma Dressel 20 tingué una àmplia perduració cronològica fins avançat el segle III dC. També la forma Dressel 14 té una llarga perduració del segle I al III (Bernal 1998; García Vargas 1998).

S'ha documentat també una vora d'àmfora gal·la de la forma Gauloise 4 (data entre finals del segle I i finals del III) i un pivot atribuïble a la mateixa, a més de diversos fragments de nanses i informes; en total s'han documentat un total de 44 fragments d'àmfora gal·la. La comercialització d'aquests productes a l'antiga *Hispania*, i concretament a Catalunya, no s'ha estudiat encara, però apareixen esporàdicament en contextos dels segles II i III. Per tant, la presència d'àmfores gal·les a la vil·la de Sant Amanç s'ha de relacionar amb el bon moment importador reflectit en la sigil·lada africana A i C i en la ceràmica africana de cuina.

Encara que no es tracti de materials ceràmics, no està de més esmentar la presència d'un morter d'alabastre (que no es pot datar, però possiblement correspon a l'etapa alto-imperial), així com diversos *pondera* i fragments de vidres plans de finestra, tot i que aquests darrers són ja pròpiament elements arquitectònics.

Materials d'època tardoantiga

Ceràmiques fines

La sigil·lada anomenada *lucente* segons la terminologia encunyada per l'arqueòleg italià Nino Lamboglia, és un producte gal·lic emparentat amb la

sigil·lada clara B. Se la considera típica del segle III, però perdura clarament al llarg del segle IV i fins i tot arriba a la primera meitat del V, com indiquen les troballes efectuades al carrer de Vila-roma, a Tarragona (TED'A, 1989, p. 176-179). A Catalunya, tot i que no es tracta d'una espècie majoritària, presenta una distribució relativament àmplia, encara que, com diem, percentualment no és tan abundant com les altres importacions contemporànies a la mateixa (Járrega, 1993, p. 1317-1322; Aicart - Llinàs - Sagrera 1991, *passim*). A la vil·la de Sant Amanç la sigil·lada *lucente* es troba molt poc representada, atès que només s'ha localitzat un fragment informe.

Curiosament, contrastant amb l'abundància (fins a cert punt atípica) de la sigil·lada africana C, la producció D (que normalment és la ceràmica d'importació més abundant dels contextos tardoantics) es troba constatada tan sols per 16 fragments. No sabem si aquesta dada és significativa d'una certa decadència i fins i tot desaparició de l'assentament durant el segle IV o la primera meitat del V o si, simplement, és un fet aleatori que respon a la manca de nivells tardoantics en l'estratigrafia de la vil·la.

El repertori formal de la sigil·lada africana D accentua aquesta sensació de precocitat en la producció, atès que no s'ha documentat cap forma corresponent als moments avançats de la mateixa. Les formes identificades són la Hayes 32/58, aquesta vegada dins de la producció D (tres fragments), un padellàs de dubtosa atribució a la forma Hayes 58 o la 59, una vora de la forma Hayes 59, i dos pertanyents a la Hayes 59 A. És a dir, que es tracta de formes pròpies del primer moment de la producció de la sigil·lada africana D, típiques de la primera meitat del segle IV i que, en tot cas, no ultrapassen l'any 450. És força estrany no haver documentat alguna de les formes posteriors més abundants (Hayes 61, 67 i 91, per exemple), la qual cosa produeix la impressió de que la vil·la fou abandonada o bé va sofrir una decadència econòmica que l'impedí d'asolir nous productes d'importació cap a mitjans del segle IV com a molt tard. Tanmateix, cal tenir en compte que

s'ha documentat una imitació de la forma Hayes 61, la qual cosa permet matissar quelcom aquesta datació final. A més, hi ha alguns materials clarament més tardans (ceràmica africana de cuina, sigil·lada grisa amb decoració estampada i un fragment d'àmfora bètica del tipus Dressel 23 D).

S'ha documentat un fragment de vora de ceràmica comuna que correspon a una imitació de la forma Hayes 61 A. Probablement es tracti d'una producció local o regional; altres imitacions de la sigil·lada africana D les hem pogut constatar al Barcelonès i el Vallès Occidental (Járrega, 1993, p. 1423-1425), així com a Tarragona (TED'A, 1989, p. 179-181), per la qual cosa podem suposar que va existir un o més tallers situat almenys en una de les dues comarques esmentades, que probablement va tenir una producció molt modesta, com ho indica l'escàs nombre d'aquestes imitacions. La forma Hayes 61 A es data en els tres darrers quarts del segle IV i en la primera meitat del segle V, datació que es pot atribuir per tant a aquesta imitació.

També hi està present l'anomenada (creiem que amb poca fortuna) "D.S.P." (*derivées des sigillées paléochrétiennes*). S'han documentat tan sols 2 fragments amb forma (ambdós corresponents a la producció grisa, sense que hi hagi cap de la producció oxidant), corresponents a les formes Rigoir 2 i 18 respectivament. Tanmateix, atesa la troballa de diversos bocins informes, el total d'aquesta producció a la vil·la de Sant Amanç ascendeix a 12 fragments. Dos d'ells corresponen a fons amb decoració estampada (molt possiblement corresponents a la forma Rigoir 1), consistents en representacions de palmetes i motius circulars inspirats en els de la sigil·lada africana D. Tanmateix, s'ha recuperat un tros de vora de ceràmica grisa, que hipotèticament pot correspondre a aquesta producció i relacionar-se amb la forma Rigoir 9.

A la producció llisa de la sigil·lada hispànica tardana podem atribuir un fragment de vora corresponent a la forma Palol 4 - Mezquíriz 74, que s'ha localitzat en determinats jaciments de la Meseta Nord i Navarra (Pamplona i

Pedrosa de la Vega), en contextos datables, a grans trets, en el segle IV. Formalment, podria plantejar-se una certa similitud formal entre aquest tipus i la Hayes 58 de la sigil·lada africana D, de la qual potser és una imitació. Atesa aquesta cronologia, l'inclouem per tant entre la sigil·lada hispànica tardana, i gairebé amb tota seguretat es tracta d'un producte procedent de la Meseta Nord.

Ceràmica comuna

S'ha localitzat (com hem vist abans) 27 fragments corresponents a l'escudella de ceràmica africana de cuina de la forma Ostia IV, fig. 1, que s'atesta a Cartago en contextos del segle IV i la primera meitat del V (DD.AA. 1981, p. 215), per la qual cosa podem atestat, mitjançant aquesta forma, la continuïtat de l'arribada d'aquesta producció a la vil·la de Sant Amanç fins el segle IV com a mínim. cosa que confirma l'arribada d'aquests materials a Rajadell almenys en el segle IV, corresponent als darrers moments d'aquestes importacions, ja que la ceràmica africana de cuina deixà d'arribar a Catalunya en el segle V. S'ha suposat que la forma Atlante CV.1 es dati també en època tardoantiga (DDAA, 1981, p.213), però és una variant de la Hayes 196 i no sembla que tingui una datació gaire clara.

Cal esmentar un fragment informe de gerra amb decoració incisa que correspon a una producció tardoromana que, tot i que Keay l'ha classificat com a àmfora (forma Keay 79), sembla més aviat tractar-se d'un tipus de gerra. Tot i que la zona de producció no ha estat identificada (i es desconeix si n'hi havia més d'una) Reynolds (1995, p. 63-64) suposa que procedeix de les illes Balears, basant-se, segons sembla, en l'abundància en què apareixen en les mateixes aquesta mena de produccions.

Àmfores

S'han documentat un total de 6 fragments d'àmfores africanes, corresponents a la forma Keay 1 (2 vores), forma no africana estrictament (des del punt de vista romà) sinó mauritana; Africana 1 - Keay 3 A (una vora), Africana 2 - Keay 6 (2 vores), i final-

ment un pivot de la forma Africana 3 - Keay 25. La forma més antiga és la Keay 1; en general, el panorama cronològic que dibuixen aquestes peces es centra entre el segle III i la primera meitat del V. La peça més tardana és la forma Keay 25, pròpia del segle IV i la primera meitat del segle V. En general, la cronologia d'aquestes àmfores es pot relacionar amb la de la sigil·lada africana D (formes Hayes 32/58, potser 58, i 59) que semblen apuntar vers la primera meitat del segle IV.

Per altre banda, hi ha un fragment de vora que hipotèticament podríem relacionar amb el tipus Keay 26, anomenat també *spatheion* (per suposar-se que servia per al transport de conserves de peix), que es data entre els segles IV i VII dC i és de procedència africana; malgrat tot, en aquest cas no és d'atribució clara, podent tractar-se d'una gerra, cosa que, essent prudents, ens sembla més probable.

Hi ha una presència, tot i l'escadusser nombre, comparativament important d'àmfores sudhispàniques, especialment de les bètiques de la forma Dressel 23 - Keay 13, de la qual s'han documentat 2 fragments, un d'ells atribuïble al tipus Dressel 23 B - Keay 13 B, mentre que l'altre correspon a la forma Dressel 23 D de la tipologia de Berni (1997, p. 62), i també a la Keay 13 C). Aquest tipus amforal apareix força distribuït a la costa catalana entre la segona meitat del segle III i finals del V (Járrega, 1993). El tipus Dressel 23 D sembla propi del segle V dC., com ho indiquen les troballes de Tarragona i del Morè (Sant Pol de Mar) (Járrega, 1997).

Un fragment de la forma Keay 22, que presenta el marcat angle típic d'aquesta forma al coll, no sabem si correspon a un producte bètic o del sud de la Lusitània. Keay (1984, vol. I, p. 169-172) documenta aquesta forma (evidentment emparentada amb la Almagro 50 - Keay 16) a partir de dos exemplars d'Empúries i Tarragona; possiblement es data entre inicis del segle IV i mitjans del V (Keay 1984, vol. I, p. 172). A més, s'han documentat tres fragments d'àmfora de la forma Almagro 51 C - Keay 23, de procedència bètica però, sobretot, lusitana.

S'ha recollit també un fragment in-

forme amb la paret acanalada, que potser podria relacionar-se amb l'àmfora del Mediterrani oriental de la forma *Late Roman Amphora* 1, que es va produir a aquella zona entre finals del segle IV i el VI. Tanmateix, el fet de tractar-se només d'un fragment de paret, unit a l'absència de materials ceràmics datables clarament després de mitjans del segle IV, inviten a ésser prudents en aquesta possible identificació.

Conclusions

El repertori ceràmic de la vil·la de Sant Amanç de Rajadell, tot i no ésser gaire abundant, és sens dubte interessant, tant pel fet de documentar-nos les importacions ceràmiques d'una vil·la romana a Catalunya com per la circumstància, força significativa, d'ésser una de les poques que s'han excavat a les comarques de la Catalunya central. Tan sols la vil·la de Boades (Castellgalí) i, en menor mesura, la de Matacans (Artés), al Bages, i la de l'Espelt (Òdena), a la comarca de l'Anoia, han permès comptar amb un repertori suficient dels materials ceràmics exhumats a aquestes vil·les. En totes elles és molt important quantitativament el lot de ceràmiques d'època alto-imperial, tot i que també n'hi ha de tardoantigues; en el cas de Sant Amanç, encara que les ceràmiques d'aquest darrer període no són gaire abundants, sí que tenen una forta presència les produccions del segle III.

Els escadussers fragments d'època iberoromana o romano-republicana, a més de plantejar el problema de a quin tipus d'assentament corresponen, són representatius d'aquest període, amb la presència (bé que molt minsa) de ceràmica campaniana A i B i àmfora itàlica, i especialment de la ceràmica ibèrica, d'entre la qual destaquen els *kalathoi* amb decoració pintada, i que responen plenament a la situació ceràmica del país durant la segona meitat del segle II i la major part del I aC.

El segle I dC es troba molt poc representat, limitant-se la presència de sigil·lada itàlica a un sol fragment informe; la sigil·lada gàl·lica és també poc abundant, limitant-se a 6 fragments de les formes Draggendorff 27,

29 i 37, que probablement corresponen (almenys pel que fa a la forma 37) a la segona meitat entrada del segle I. Per tant, els materials d'importació típics d'aquesta centúria es troben molt poc representats, i no sabem si això es deu a una relativa poca importància d'aquest assentament en el segle I o simplement al fet aleatori de no haver-se excavat estrats d'aquesta època, tot i que possiblement, d'haver arribat en quantitats apreciables, s'haguessin trobat en forma residual.

Tanmateix, hi ha alguns elements més que cal datar en el segle I dC, com el fragment de ceràmica d'engalba roja pompeiana de la forma Goudineau 3 B/9 o els d'àmfora tarraconense dels tipus Dressel 2-4 i 7-11. D'entre la producció tarraconense destaca el fragment amb marca que, hipotèticament, procedeix dels tallers del Camp de Tarragona.

Amb la minsa presència de la sigil·lada itàlica i la gèl·lica contrasta vivament l'abundància de sigil·lada hispànica: un total de 209 fragments, entre els quals s'identifica un ampli repertori formal, corresponent a les formes Draggendorff 15/17, 24/25, 27, 29, 33 i 37, Ritterling 8, Mezquíríz 2, 5 i 16, i Palol 4. Aquesta abundància de la producció hispànica és perfectament lògica tenint en compte que ens trobem davant un jaciment situat a les terres de l'interior de Catalunya, tot i que la dificultat o impossibilitat pràctica de determinar els centres de producció originals (tenint en compte que la major part de la sigil·lada hispànica es produïa a la Rioja, però també a altres indrets) ens dificulta el coneixement de la distribució d'aquests materials i el seu camí d'arribada fins Rajadell. Tanmateix, l'abundància de la sigil·lada hispànica, sense descartar una possible presència important durant la segona meitat del segle I (que ajudaria a explicar la gairebé inexistència de sigil·lada gèl·lica al jaciment) creiem que correspon ja, en la major part dels casos, a materials de ple segle II dC, que juntament amb la centúria següent serà, des del punt de vista de les ceràmiques, el més ben representat a la vil·la.

Potser la novetat més important que aporta la vil·la de Sant Amanç per a

l'estudi de la ceràmica romana sigui l'abundància de productes nord-africans, poc usual en un jaciment situat a l'interior. Així ho indiquen els 45 fragments de sigil·lada africana A, que presenten un repertori formal (Hayes 14 A i B, 16, 17, 26, 27, 140 i 147) centrat netament en la segona meitat del segle II i inicis del III dC. Ja del segle III són els 6 fragments atribuïbles a la forma Hayes 32 de la sigil·lada africana A/D; però la producció més ben representada (dintre de les sigil·lades africanes) és la sigil·lada africana C, molt abundant (170 fragments), tot i que amb un repertori força uniforme i reduït, limitat a les formes Hayes 45, 48, 49 i, sobretot, Hayes 50.

La gran abundància d'exemplars de la ceràmica africana de cuina (744 fragments) confirma el rellevant paper que juguen les ceràmiques africanes a la vil·la de Rajadell. A més de constituir, de bon tros, la ceràmica d'importació més abundant, està present amb un repertori formal molt extens: formes Atlante CV.1, Atlante CVII, 11, Hayes 23 A i B, 131, 181, 182, 196, 197 i 200, Ostia I, fig. 261, Ostia I, fig. 264, Ostia III, fig. 170, Ostia IV, fig. 1, Ostia IV, fig. 59. La major part dels exemplars corresponen als plats/tapadora de la forma Hayes 196 i a les cassoletes del tipus Hayes 197; cronològicament, tot i que es difícil precisar-ho, corresponen a la segona meitat del segle II fins un moment indeterminat del III, però hi ha alguns exemplars de la forma Ostia IV, fig. 1 que es poden datar amb seguretat en el segle IV o la primera meitat del V.

També s'han constatat a Sant Amanç imitacions de la ceràmica comuna africana, tot i que en un nombre molt més reduït que en aquesta darrera producció, limitant-se a 14 fragments, d'entre els quals s'identifiquen les formes Hayes 23 B, 181, 196 i 197. No tenim dades per a establir la seva procedència, tot i que és possible que es tracti d'una producció regional, atès que a l'Empordà, concretament a Llafranc, s'ha documentat la producció d'imitacions de les ceràmiques africanes.

Cal destacar la troballa a Sant Amanç, en una certa abundància, de diferents exemplars corresponents a

una producció coneguda des de fa molt poc temps i que sembla per ara limitada a la Catalunya central. Es tracta d'una sèrie de ceràmiques (bols i especialment gerres) de cocció oxidants, caracteritzades per tenir una engalba roja a l'exterior. Aquestes ceràmiques, detectades per primera vegada a les excavacions de *Iesso* (Guissona, Segarra) han estat objecte d'un primer estudi tipològic (Pera 1993), i es poden datar, a grans trets, en època alto-imperial. A més de Guissona podem ara sumar les troballes de Rajadell; cal dir que, a més de les ceràmiques amb engalba roja hi ha un altre conjunt amb una engalba de color negre mat, que no sembla ésser altre cosa que una variant de la producció d'engalba roja.

També és interessant la troballa d'un fragment de sigil·lada clara B (forma Lamboglia 37), força rara a les nostres contrades, que probablement és un indicatiu de la tasca que els eixos de comunicació transpirinencs tingué per al comerç de les ceràmiques, tot i que no es pot descartar que arribés per via marítima.

La troballa de sigil·lada coríntia a la vil·la de Sant Amanç, a més d'ajudar-nos a conèixer millor la distribució (no insòlita però sí poc habitual) d'aquest tipus ceràmic a Catalunya, ens permet constatar, una vegada més, la importància de la vil·la de Sant Amanç, atès que hi arribaren productes d'aquesta mena que podem qualificar com a "semiexòtics". A més, es tracta del punt més interior de Catalunya en què s'ha documentat aquesta mena de material, la distribució del qual es limita a jaciments costaners (Torre Llauder, Barcelona, Tarragona i els seus encontorns, etc.).

Completa el panorama ceramològic de l'Alt Imperi la presència, escadussera, d'àmfores bètiques, corresponents a les formes Beltrán II A, Dressel 7-11, Dressel 14 i Dressel 20, que no són gaire abundants arreu de Catalunya (confrontar Berni 1997) però que es troben també a Sant Amanç. Tanmateix, les àmfores gal·les (forma Gauloise 4), que fins ara no s'han constatat en gaire quantitats a Catalunya (manca encara un estudi de conjunt sobre aquesta problemàtica) també hi són presents a Sant Amanç.

Pel que fa al període tardoantic, el conjunt de ceràmiques no és gaire abundant, la qual cosa planteja problemes en relació a la interpretació que es pugui fer d'aquest període a la vil·la de Sant Amanç, atès que no sabem si aquesta escassa quantitat és representativa o no d'una possible decadència de la vil·la en aquest moment, o si es deu només al fet de no haver-se constatat gaire estrats d'aquesta època. En qualsevol cas, es significatiu el fet que només es trobin formes de sigil·lada africana D (i encara en poc nombre) típiques de la primera meitat del segle IV (formes Hayes 32/58 i 59); tanmateix, també s'ha documentat una imitació d'aquesta producció (forma Hayes 61), corresponent potser a una producció regional que hem constatat també al Vallès, al Barcelonès i a Tarragona. A més, la troballa de sigil·lada grisa estampada del sud de les Gàl·lies (formes Rigoir 2 i 18) ens situa en un moment no anterior a finals del segle IV dC.

Com s'ha dit abans, s'ha constatat l'arribada de ceràmica africana de cuina a Sant Amanç encara durant el segle IV, com es dedueix de l'aparició de diversos fragments de la forma Ostia IV, fig. 1. La troballa d'alguns fragments d'àmfora africana de les formes Africana 1 - Keay 3 A, Africana 2 - Keay 6 i Keay 25 és indicativa de la continuïtat de l'arribada d'importacions nord-africanes a Sant Amanç encara durant el segle IV. També és interessant la troballa d'un fragment de sigil·lada hispànica de la forma Palol 4 - Mezquíriz 74, que s'ha d'incloure entre la producció tardana que, tot i que no podem donar una datació més precisa dintre del període tardo-antic, sembla que es situa cap al segle IV.

Té un interès especial la troballa de dos fragments de la forma Dressel 23 B i D - Keay 13 B i C, atès que permet documentar la continuïtat de les importacions d'àmfores bètiques en un període comprès entre la segona meitat del segle III i finals del V, però que, almenys pel que fa al tipus Dressel 23 D, ens atrevirem a portar a la primera meitat del segle V (Jàrraga, 2000). La troballa d'aquestes ceràmiques a la vil·la de Rajadell permet constatar l'arribada d'aquests productes a l'interior

de Catalunya, com ja indicaven altres fragments localitzats a Guissona, tant al nucli de *lesso* com a la vil·la romana de la vinya d'en Crispí (Berni 1997, p. 168-169). També cal constatar la troballa d'un fragment de la forma Keay 22 i de tres padellassos de la Keay 23, de producció sud-hispànica.

En resum, tot i que no especialment abundants, les troballes de la vil·la de Sant Amanç tenen l'interès de documentar-nos l'evolució i comerç de les ceràmiques romanes a l'interior de Catalunya durant el període imperial, constatant una abundància notòria de les importacions mediterrànies (molt especialment africanes) a la vil·la, que, sense dubte, s'expliquen per la importància que degué tenir aquest assentament, situat just al costat del pas d'una important via romana interior que prefigura l'actual Eix Transversal.

BIBLIOGRAFIA

- AGUAROD, C. (1991). *Cerámica romana importada de cocina en la Tarraconense*. Saragossa.
- AICART, F.; LLINÀS, J.; SAGRERA, J. (1991). «Primera aproximació a la difusió de la Terra Sigillata Lucente al nord-est de Catalunya». *Cypsela* IX (1991), p. 197-207. Girona.
- AQUILUÉ, X. (1995). «La cerámica común africana». A: DD.AA., *Cerámica comuna romana d'època alto-imperial a la Península Ibèrica. Estat de la qüestió*. Girona: p. 61-74.
- AQUILUÉ, X. (2008). «Las imitaciones de cerámica africana en Hispania». A: BERNAL, D.; RIBERA, A. (eds.). (2008). *Cerámicas hispanorromanas. Un estado de la cuestión*, Cadis, p. 553-561.
- BACH, M.A.; PIÑERO, J. (1988). *El territorio de Manresa a l'Antiguitat. Esbós d'una possible centuriació romana*. Manresa.
- BELTRÁN LLORIS, M. (1970). *Las ánforas romanas de España*. Zaragoza.
- BERNAL, D. (1998). «Las producciones anfóricas del taller». A: BERNAL, D. (ed.), *Los Matagallares (Salobreña, Granada). Un centro romano de producción alfarera en el siglo III d. C.*, Salobreña. p. 233-305.
- BERNI, P. (1997). «Las ánforas de aceite de la Bética y su presencia en la Cataluña romana». Col·lecció *Instrumenta*, 4. Barcelona.
- BERNI, P. «Epigrafia sobre *amphorae, tegulae, imbrex* i *dolia* a l'àrea occidental

del Camp of Tarragona», in GOROSTIDI, Diana, *Ager Tarraconensis 3. Les inscripcions romanes* (2010), p. 153-210. Tarragona.

- BONIFAY, M. (2004). *Études sur la céramique romaine tardive d'Afrique* (BAR, International series, 1301). Oxford.
- CASAS, J.; CASTANYER, P.; NOLLA, J. M.; TREMOLEDA, J. (1990). *Ceràmiques comunes i de producció local d'època romana, I. Materials augustals i alto-imperials a les comarques de Girona*. Girona.
- DD.AA. (1981). *Atlante delle forme ceramiche I. Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (medio e tardo Impero)*. Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale. Roma.
- DD.AA. (2002). *La Vil·la romana de Sant Amanç de Viladés, Rajadell (Bages)*. Manresa.
- DAURA, A.; GALOBART, J.; PIÑERO, J. (1995). *L'arqueologia al Bages*. Manresa.
- DAURA, A.; PARDO, D. (1987). «El coneixement de l'alt imperi romà a la Catalunya interior. L'exemple de la comarca del Bages», *I Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana* (pre-actes). Granollers, p. 117-126.
- DAURA, A.; PARDO, D. (1990). «Nous testimonis de la Baixa Romanitat a les conques mitjana i alta del Cardener i el Llobregat», *La romanització del Pirineu. 8è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà, p. 143-151.
- DAURA, A.; PARDO, D. (1991). «Restes romanes baix imperials a la conca mitjana-alta del riu Llobregat (noves dades per a un panorama poc conegut)», *Estrat*, 4. Igualada, p. 37-59.
- GARCÍA, E. (1998). *La producción de ánforas en la bahía de Cádiz en época romana (siglos II a.C. - IV d. C.)*. Écija.
- GORGES, J.G. (1979). *Les villes hispano-romaines. Inventaire et problématique archéologiques*. Bordeus.
- GRANADOS, J. O. (1979). «Cerámica corintio-romana en el Levante de la Península Ibérica», *Saguntum* 14 (1979), València, p. 203-219.
- HAYES, J. W. (1972). *Late Roman Pottery*. Londres.
- JÀRREGA, R. (1992). «Àmfores tardo-romanes de possible procedència bagenca, conservades al Museu Comarcal de Manresa», *Arqueologia i patrimoni a la Catalunya Interior. Últimes investigacions*, Miscel·lània d'Estudis Bagencs, 8. Manresa, p. 213-219.
- JÀRREGA, R. (1993). *Poblamiento y economía en la costa Este de la Tarraconense en época tardorromana (siglos IV - VI)*. Universitat Autònoma de Barcelona (publicación en microficha). Cerdanyola

- (edició on-line, 2009, <http://www.tesis.enxarxa.net/TDX-0615109-163705/>, Universitat Autònoma de Barcelona).
- JÁRREGA, R. (1995). «Les àmfores romanes del Camp de Tarragona i la producció del vi tarraconense», *Revista Arqueològica de Ponent*, 5. Lleida, p. 179-194.
- JÁRREGA, R. (1996). «Poblamiento rural y producción anfórica en el *territorium* de Tarraco (Hispania Citerior)», *Journal of Roman Archaeology*, 9. Ann Arbor (Michigan, USA), p. 471-483.
- JÁRREGA, R. (1997). «Els materials arqueològics», *El jaciment romà del Morè. Sant Pol de Mar*, Maresme. «Excavacions arqueològiques a Catalunya», 13. Barcelona, p. 79-225.
- JÁRREGA, R. (2000). «La difusión de la producción anfórica bética en el área catalana durante el período bajoimperial. Las ánforas Dressel 23», *Congreso Internacional "ex Baetica amphorae"* (Écija - Sevilla, 1998), vol. II. Ecija, p. 605-620.
- KEAY, S. J. (1984). *The Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence*, "BAR International series", 196, 2 vols. Oxford.
- MALFITANA, D. (2007). *La Ceramica "co-*
- rinzia" decorata a matrice: tipologia, cronologia ed iconografia di una produzione ceramica greca di età imperiale*. Bonn.
- MARTÍN, A. (1997). «La vil·la romana de Sant Amanç de Viladés (Rajadell, Bages)», *Tribuna d'Arqueologia 1996-1997* (1997). Barcelona. p. 117-129
- MARTÍN, A. (1999). «Vil·la de Sant Amanç», *Del Romà al Romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, S.A. p. 141-142.
- MARTÍN, A.; ALEMANY, J. (2001). «Vil·la romana de Sant Amanç de Viladés: Rajadell, Bages 1996», A: GENERA, M. (coord.), *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001. Comarques de Barcelona (1996-2001) (La Garriga, 29-30 novembre / 1 desembre 2001)* (2004). Barcelona. p. 656-671.
- NOLLA, J. M.; CANES, J. M.; ROCAS, X. (1982). «Un forn romà de terrissa al·franc (Palafrugell, Baix Empordà). Excavacions de 1980-1981», *Ampurias* 44. Barcelona. p. 147-183.
- PASCUAL, R. (1977). «Las ánforas de la Laietània», *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores*. Roma, p. 47-96.
- PIÑERO, J. (1994). «Noves dades sobre arqueologia romana a Rajadell: la vil·la de Sant Amanç i altres jaciments», *Dovella* 47 (1994), Manresa, p. 29-36.
- ROMERO, C. (1987). «Un horno de cerámica común romana en Marchena (Sevilla)», *Actas del XVIII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa, p. 863-872.
- SÁNCHEZ, E. (1990). *Troballes arqueològiques a l'autopista de Manresa*. Manresa.
- SPITZER, D.C. (1942). «Roman Relief Bowls from Corinth». *Hesperia* XI. Princeton, p. 162-192.
- TCHERNIA, A. (1971). «Les amphores vinaires de Tarraconaise et leur exportation au début de l'Empire». *Archivo Español de Arqueología*, 44. Madrid, p. 38-85.
- TED'A (1989). «Un abocador del segle V d. C. en el Fòrum provincial de Tàrraco». *Memòries d'excavació*, 2. Tarragona, p.249-320.
- VEGAS, M. (1973). *Cerámica común romana del Mediterráneo occidental*. Barcelona.

Ramon Jàrrega Domínguez
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

*Joieria i
Relotgeria*

Reparació i restauració
de joies i rellotges

BELLORBÍ

Carrer Saclosa, 40 - Tel. i Fax 93 872 61 07

08240 MANRESA